

FOR THE STUDENTS YEARS OF THE BULGARIAN REVIVAL PEDAGOGUE TODOR IKONOMOV

Abstract: The study reveals the most important moments from the formation of the young Bulgarian pedagogue Todor Ikonov. His school years are related to the achievements of his teachers – Nikola Ikonov, Sava Filaretov and Sava Dobroplodni.

Author information:

Milena Georgieva

Historian of Regional History Museum Shumen,
department
„History of the Bulgarian people XV – XIX century”
Phd student in „History of Pedagogy and Bulgarian
Education” at the University of Shumen
„Bishop Konstantin Preslavski”
✉ milenska4@abv.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:

Todor Ikonov, Bulgarian revival pedagogue,
students years.

З а живота и общественно-политическата дейност на Тодор Икономов има достатъчно сведения, но тези, които касаят ранните му години и педагогическите му приноси са твърде ограничени по своя обем. Една част от тях се съдържат в неговите автобиографични творби и в публицистиката му. Чрез тях, както пише неговият биограф Тончо Жечев: „Т. Икономов влиза в националното демократично наследство като неделима част от миналото на народа ни, към което той мислено ще се връща по пътя, който му предстои занаят” [35, с. 164].

Основен източник, който допълва тези сведения са мемоарите на Тодор Икономов [13; 14, с. 253; 15], следвани от спомените на негови близки и съвременници [2; 3; 18], историци [20], публицисти [30; 32], краеведи [26; с. 118 – 129].

Известният просветител, богослов и политически деец е съвсем малко познат като педагог, а неговото творчество започва още от неговите ученически години. То обогатява и българската философско-социологическа мисъл [16].

Настоящото изследване е насочено към разкриване на най-важните моменти от формирането на младия български педагог Тодор Икономов. А неговите ученически години са свързани с постиженията на неговите учители и видни възрожденски дейци – Никола Икономов, Сава Филаретов и Сава Доброплодни.

Жеравна – родното селище на Тодор Икономов – е емблематично място за България, едно от огнищата на националното духовно пробуждане. Както пише биографът на възрожденеца Т. Жечев, той е роден „в онази планинска котловина, която даде на българското възраждане най-много будители и революционери”.

За общобългарското въздигане своите приноси имат още видните жеравненци Йосиф Хилендарец, Емануил поп Кръстев, Райно Попович, Теофан Райнов, Сава Филаретов, Васил Д. Стоянов, Петър Димитров, д-р Васил Соколски, Стефан Вълков и други заслужили водачи на просветата.

Жеравна е важно духовно средище в Котленския Балкан, намиращо се в територията на Преславската епархия. От 40-те години на XIX век, Преславският митрополит Дионисий назначава в Жеравна духовен пастир – епитроп [20, с. 97].

Това до известна степен е определено от високото равнище на учебното дело в селището. То дава отражение върху традициите в просветата и духовността на местното население. Както е известно, църквите и манастирите са живите огнища на просветата на народа.

Тук е мястото да се отбележи, че „във времето на XIX век Жеравна излъчва две фамилии с името Икономови, които намират своето място в процесите на Възраждането.

Първата е това паметно семейство, което дава на религиозно-просветния живот няколко поколения заслужили личности: иконом Теодор поп Теодоров и книжовника-педагог Никола Икономов и братята му поп Рафаил П. Теодоров, също учител и Стефан П. Теодоров – търговец и спомоществувател на учебна литература. Втората фамилия е на рода на свещеника Петър Теодоров – Тодор Икономов” [29, с. 152].

Първият учител на Тодор Икономов е неговият баща. Ето какво споделя синът за него: „той четеше по славянски много свободно и по празниците сказваше от славянски на български разните сказания за деня, било из житията на светиите, било из евангелието. Той по-вразумително пишеше по славянски, нежели по български. Това казвам, че по славянски да чета аз съм захванал наизуст при баща си отрано” [15, с. 501].

Известно е, че в Жеравна има добро килийно училище. В него първоначално учи и Т. Икономов. За обучението си там той разказва: „Рано ме дали и в училището, гдето пак по славянски, на киевски буквар учеше Мано Попов, не по-сведущ от баща ми” [15, с. 501].

Всъщност става дума за учителя Емануил поп Кръстев (1807 – 1847 г.), но популярен като „даскал Мано” [20, с. 123]. За него е известно, че учи в гръцките училища на Ватопедския манастир, а след това и на остров Андрос, накрая завършва образованието си във Висшата Атинска школа [20, с. 123].

Първият биограф на Икономов Тончо Жечев добавя: „до шестгодишна възраст той очевидно не показвал никаква склонност към учението, след като скъсал седем буквара. От седмата си година като че ли се преродил и изведнъж показал необикновена памет и способност за бързо усвояване”.

Баща му, заедно с други жеравненци, наема за няколко деца учител по гръцки. Заедно с още десетина момчета Т. Икономов посещава и частно училище „в един дюген” при учителя по гръцки език Хаджи Цончо, възпитаник на Райно Попович [35, с. 21]. „На гръцки език поченах да се уча по една читанка, която се наричаше „Педагогия” и почеваше от азбукето и сричките до всичките мъдри изречения и до басните. Това отиде цяла година” – споделя още Т. Икономов [15, с. 502].

Но ученикът „усвоявал уроците толкова бързо, че поискали от учителя хаджи Цончо да му дава по два урока на ден”. За следващите си успехи в учението Т. Икономов споделя: „Букваря изучих в два-три месеца и учителят ми даде в ръцете чървенослов Часослов с момчетата от по-горен чин. Но аз и Часослова в няколко месеца поченах да чета така свободно и ясно щото даскалът същата година ме тури в трето такри и ми даде в ръцете Апостола. Апостола аз изучих пеешком в два месеца и в края на годината аз свърших целия курс на даскал Манювото училище” [15, с. 501].

Въпреки, че е гръцки възпитаник, отлично владее и преподава елино-гръцкия (старогръцкия) език, „даскал Емануил поп Кръстев е последовател на Неофит Бозвели Хилендарец и привърженик на борбите на българския народ за църковна независимост” [20, с. 123].

Известна е една случка от живота на неговия ученик Тодор Икономов. Ето как я разказва историкът Данаил Константинов: „По това време умразата към гръцкото духовенство, посеена от даскал Мано п. Кръстев, завладява сърцата на жеравненци, та и децата не оставали равнодушни в това отношение. Буйният син на поп Петра, иконома, бил пръв между немирните и когато Шуменският митрополит, грък посетил Жеравна, то той бил поздравен на улицата от жеравненските младежи-школници начело с Икономова с буци сняг, за което престъпление били закарани в Сливен под стража, но скоро върнати на свобода от влиянието на Тодор чорбаджи пред турската власт” [20, с. 169].

Тодор Икономов е учил в родното си селище още и при учителите Димитър Събев и Ранко Никулов – поп Ранко. Те му преподават във взаимното жеравненско училище.

За жеравненеца поп Ранко се смята, че това е всъщност поп Рафаил поп Теодоров, брат на учителя Никола Икономов. Макар и не достатъчно сигурни, данните сочат, че той е ръкоположен за свещеник в Преслав, а след това учителства в Жеравна и съседното село Градец [29, с. 152].

Любопитно е, че когато жеравненецът и учител в Разград Никола Икономов се завръща в родното си село, за да види майка си, при него отива поп Петър, с молба да приеме за ученик 10-годишният му син Тодор. Ето какво си спомня по-късно и самият Икономов в мемоарите си, като уточнява и времето, когато се случва това – юни 1848 г.: „баща ми намери тоз учител много по-годен от нашите – свърза с него голямо приятелство и ме предаде нему за ученик в Разград... Тъкмо срещу Петровден стигнахме с него в Разград и поченах след две-три недели – на 1 август – нови уроци в класовете на разградското училище. Бях турен в начало във втори клас, но прилежанието и паметта ми скоро ме пренесоха в по-горния, третия клас [15, с. 502].

Тук трябва да се отбележи, че даскал Никола Икономов е сред най-ерудитаните педагози от североизточните български земи по това време. Той е свещеник, поет, писател, публицист. Знае отлично гръцки език, тъй като е възпитаник на своя земляк Райно Попович през учебната 1839 – 1840 г., в елино-българското училище в Котел [29, с. 152].

По-късно става възпитаник и на Сава Доброплодни в Шумен. А неговото развитие и способности познават още учителите Стефан поп Николов Изворски и Райно Стоянович, които го и препоръчват после за учител. Изворски „е човекът, който го въвежда в граматиката на гръцкия език” [29, с. 152].

В 1846 година Никола Икономов започва работа във взаимното училище в Разград. От документи на разградското училище, на църковното настоятелство от 1847 г., става ясно, че взаимноучителната метода се е възприела и прилага в Разград. Уважаваният учител Икономович, както още го наричат, поема работата в училището с реформаторски начинания. Сред тях е и уреждането на девическо училище в града. В тази връзка може да се спомене фактът, че за това нововъведение роля има и д-р Петър Берон. От запазени документи – писма между него и разградските първенци, става ясно, че от 1847 г. той подпомага „Разградската школа”, в „която могат да се учат и момчета, и момичета”. Сред даренията на видния меценат са и „50 букварчета” от изданието, излязло от печат през 1847 година. Става дума за Беровия прочут „Буквар с различни поучения за българските училища” [29, с. 190].

За съжаление Никола Икономов не е оставил дневници и спомени, което да даде по-ясна представа и подробности какви предмети е преподавал и как е възпитавал своите ученици, сред които за период от една учебна година е неговият млад земляк Тодор Икономов.

Никола Икономов оставя следа в душата на младежа, възпитавайки не само любов към знанията, но и интерес към литературата и творчеството. Известно е, че учителят и ученикът не прекъсват връзката си през годините. Много по-късно, през 1866 г., Тодор Поппетров Икономов издава в Букурещ първата си книжка – „Методическо ръководство за първоначалната аритметика”. Сред спомоществувателите на книгата от Разград е цялото семейство на учителя му Никола Икономов със съпругата Станка Николица и шестте им деца [29, с. 155].

Учението на младия Тодор продължава да е успешно и това се разбира от написаното от него: „подир година и пол аз изчерпах мъдростта на разградския учител и той сам намери за нужно да ме заведе в русчушкото елино-българско училище, което управляваше главният учител Параскев Дамианов” [15, с. 502].

Разградският учител Никола Икономов настанява своя ученик да живее у колегата му Параскев Дамианов в Русчук (Русе). След годините на спокойно и вдъхновено учение, животът на момчето се променя в този град. В дома на новия си учител и „въпреки че си плаща всички разноски”, Икономов е гледан като „нает слуга” и е натоварен с непосилно тежка за неговата възраст работа. Тези обстоятелства стават причина да ненавижда живота си в Русчук и го довеждат до пълно равнодушие към уроците в училището. Само благодарение на силната си

памет, усвоявайки всичко механично, той успява да не изостане от другарите си. За него тези месеци са безплодно прекарани и на следващата година младежът се връща в Жеравна [15, с. 502].

От завръщането на своя син в родното селище поп Петър Икономов е недоволен, но се примирява. Тогава в продължение на две години, вече 12-годишният момък започва отново да учи и упражнява абаджийския занаят. Строгото и несправедливо отношение на майсторите, а и на бащата към момчето, отнемат от жизнеността му и желанието за учение [15, с. 502].

С цел да стане „човек” младият Икономов е изпратен при чичовците си в Тулча. Тук той упражнява търговския занаят. Богатите му роднини се разпореждат с него както намерят за добре, възлагат му тежка и унижителна работа и го наказват и за най-малкото провинение. Жестокостите към него се засилват след смъртта на баща му поп Петър. Останало без закрила, момчето все повече иска да се махне от потискащата среда, мислейки за учение: „тежко ми беше положението, особено и за това, че аз исках да уча, а нямаше що и где. Това не беше в сметките на чичевците ми, защото в братовия си син те търсеха само слуга” – пише той в мемоарите си [15, с. 502].

Единствената утеха на момчето е „прочитанието на французките романи, в гръцки преводи” [15, с. 504].

След големи лишения и трудности той се завръща в 1855 година отново в родното селище, при своите братя и сестри. В мемоарите си Икономов пише: „за настойници на тия деца бил назначен от кадията дядо ми, осъмдесет-годишен старец, и най-големият му син Хаджи Васил”. С тяхна помощ младият Тодор се захваща с търговия, за която споделя: „с абаджилъка и брашнаството се занимавах аз до 1858 година” [15, с. 513].

Докато търгува или обикаля заедно с дядо си по „къшлите си в Румелия” Тодор Икономов се вдъхновява отново от идеята за учението.

В родното си селище започва сам да се занимава с граматика. Ето какво споделя той за своя опит да се самообразова: „ако и да бях учил българската граматика по И. Андреева в Разград и гръцка – в Русчук, но сега разбрах, че нито в граматиката, нито от числителницата зная нещо положително. Залових се сам да се уча и благодарение на усилията ми научих доста неща от тия две науки. Правилата на граматиката затвърдявах в ума си с писмени упражнения и със стихове, но последните някоги не ми се вдадоха. Фантазията и поетическото чувство ми липсуваха и ми липсват досега” [15, с. 513].

На 17 години той осъзнава, че в родното си място няма какво повече да научи. Причината, която изтъква е, че „училището в туй голямо село е в ръцете на старите учители, при които аз учих преди 8 години и у които учението се състоеше в киевските буквари и часослови и че на това са виновни селските влиятелни чорбаджии” [15, с. 514].

Затова младият човек се залавя да промени нещата – „залових се да съставя друго общество от младите сили на населението, в което сполучих. Така се отваря младежкото „учреждение”, което заработва за „улучшение” на местното училище и общината [15, с. 514].

Желанието на младия Икономов да учи е голямо и много скоро той заминава за София. „Когато Сава Филаретов почена да учителства в София, аз си разчистих сметките със съдружника си, прибрах си парите и отидох да се уча при г. Филаретова в 1859”, споделя Т. Икономов в мемоарите си [15, с. 517].

Известно е, че в периода 1843 – 1848 г. жеравненецът Сава Филаретов е много успешен учител в Шумен. Градът е сред центровете на „новата европейска просвета” и тук е налице „силен стремеж да се основават училища” [1, с. 33]. Най-забележителното дело на жеравненеца за града е това, че той е сред създателите на Шуменското класно училище, през 1846 година [11, с. 79 – 84].

Там той преподава за първи път на български език. Това сведение ни дава Елена Златарева Илиева, първа шуменска учителка, тогава ученичка във взаимно училище. Ето какво пише тя: „първи учител на български език ни беше Сава Филаретов. Ние научихме много бързо да четем и да пишем по български, тъй скоро наченахме да учим география, аритметика и

свещена история, но тъй като учителя Филаретов си имаше много работа с момчетата, у нас идваше нередовно” [28, с. 1].

Всъщност, това е една от големите му заслуги, защото превеждайки гръцките учебници на български, въвежда и преподаването на родния език на своите ученици и по този начин елинското училище се превръща в елино-българско, с което се подготвя почвата за превръщането му в класно [22; с. 13].

Филаретов е „ентузиаст, с твърдо убеждение за високото значение и светостта на учителското дело. И С. Доброплодни го описва, че се е отличавал с високи знания, благородни обноски и патриотизъм”.

А може би най-красноречивото описание на душевния облик на учителя дава неговият колега Илия Рашков Блъсков: ”Но С. Филаретов, о! Тоя неизхвалван човек, тоя родолюбив, ученлюбив млад българин, тоя любезен, благоприятлив, снизходителен учен мъж как да ви го опиша и изприкажа? Скромнен, както бе скромна къщицата, в която учеше, той работеше мълката, без никакъв шум, без никакви похвалби за себе си”. Шуменският период на Филаретов е от голямо значение за неговия опит и постижения, които развива и през следващите си години като педагог в София.

Сведенията за Софийското мъжко класно училище и учебно-възпитателния процес там са твърде оскъдни, за да се реконструират подробности от учението на Тодор Икономов в София.

В неговите мемоари впечатление прави изразеното от него възхищение и уважение към своя мъдър учител Филаретов.

Сава Вълчев Филаретов е роден на 20 октомври 1825 г., също в Жеравна. Той е сред най-високообразованите българи за своето време. Учи в гръцко училище в Цариград, завършва Одеската гимназия (1849 – 1852), а по-късно и Московския университет. В това висше учебно заведение жеравненецът постъпва благодарение на подкрепата на Иван Николаевич Денкоглу. През 1857 година Филаретов успешно завършва Историко-филологическия факултет на Университета и се завръща в България. Той е поканен от своя покровител да преподава в създаденото от българския меценат мъжко класно училище, известно още като Софийско народно училище. В него е въведен модерен европейски модел на преподаване. Като виден общественик и деец на борбата за църковна свобода и независимост, той сътрудничи активно на различни български и руски списания и вестници. Редактор е на списание „Български книжици” (1862). Сава Филаретов е принуден от османските власти да напусне София и през 1861 г. заминава за Русия. Умира в Кайро през 1863 г. от туберкулоза [25].

Софийското народно училище е открито благодарение на материалната помощ и загриженост на Иван Николаевич Денкоглу – родолюбив българин, търговец, живущ в Русия и щедър меценат.

Сава Филаретов е поканен от родолюбивия си покровител да работи за него. От 1858 г. до 1861 г. високообразованият жеравненец е определен за главен учител на Софийското училище, чиято основна задача е да реформира и издигне равнището на учебното дело в града и региона му и той я изпълва с усърдие и с най-добри резултати. За Софийското общонародно българско училище е известно, че е сред най-престижните школа по българските земи. Тържественото откриване на школото става през 1857 година, в присъствието на високопоставени гости военни като Ферик Осман паша, мирилива Сюлейман паша, софийския мютесариф Хасан Тахсин паша и австрийския консул синьор Замеро. Сред учениците са бъдещите изтъкнати дейци на Българското възраждане Тодор Пеев, Тодор Икономов, Христо Стоянов и други. А малко по-късно вече оценка за дейността на училището и на главния учител Сава Филаретов дава вестник „Ла Прес д’Ориянан”: „Това заведение, откак се управлява от г-на Филаретова... може да се нарече гимназия, паче нежели училище. То може да се има и като един пример за другите учебни заведения във вътрешните места и не остава назазад от най-добрите лицеи в Цариград” [34, с. 62 – 63].

Скоро броят на учениците в школото нараства над 350, създаден е вътрешен ред, нова програма и устав, променя се начинът на преподаване и т.н. Тези нововъведения намират израз в съставените от Филаретов „Главни правила за управлението на Софийското общонародно

българско училище” и „Правила за благочиние”. Те предвиждат високо равнище на знанията и европейски демократизъм на преподаването [34, с. 64].

По негова инициатива и с материалната подкрепа на родолюбеща Димитър Трайкович през есента на 1858 г. в София е открито и първото девическо училище, известно като Трайковото училище. Но дейността на Филаретов не се ограничава само в училището. Той е сред най-активните дейци срещу господството на гръцката патриаршия и нейния висш клир и за извоюване на независима Българска църква.

Макар да учителства в София само четири години Сава Филаретов урежда така добре класното училище в града, че то става образец за много други училища. Още през първата година съставя устав, според който училището е достъпно за всички – богати и бедни. Минималната възраст за постъпване в училището е шест години, а задължителният престой в него – поне четири години. В учебния му план е предвидено да се изучават следните предмети: българска граматика, свещена история, катехизис, чистописание, аритметика, география, славянски език, гръцки език, руски език, етика, логика, политическа история, търговско ръководство и църковно пеене [7, с. 322]

Всъщност, това са почти същите предмети, които той въвежда и преподава по-рано в Шуменското училище: „списатели елински и църковни, художнословие с всички правила, елинска граматика; политическо, математическо и физическо землеописание; аритметика свършена, свещений катехизис, свещена история, правила за писма и съчинения, пение църковно; българска славянска граматика, стихотворение гръцко и българско, съчинение елинско, всеобща история, елинска история, геометрия и др.” [22, с. 13].

Съдържанието на обучението в класните училища се характеризира с изключително разнообразие. То се обуславя както от образователните възможности на учителите и педагогическите им възгледи, така и от изискванията на училищните настоятелства, които ги назначават. По своя характер класните училища са общообразователни. Тяхното предназначение е да предлагат знания на учениците от различни научни области от хуманитарния и природо-математическия цикъл [19, с. 261].

Всяка учебна година завършва със зрелостен изпит, на който пред родители и гости учениците показват своите знания. Изпитът трае за момчетата три дни, а за момичетата два, като са във втората половина на месец юли. Славата от постиженията на главния учител Сава Филаретов се разнася къде ли не и както пишат училищните епитропи на село Градец, Котленско в „Цариградски вестник”: „Облажаваме София и младежите и, че се сподобили с добронравен и изкусен учител” [33].

Сава Филаретов учителства в София близо 4 години. За кратко време той спечелва уважението на гражданите, на софийските първенци и доверието на широки слоеве от населението. Неговата задача е да създаде модерно училище, което да отговаря на съвременните изисквания. Една от първите стъпки на Филаретов е съставянето на „Главни правила за управлението на Софийското общонародно българско училище”. Като истинско народно училище то се управлява от училищни настоятели „избирани ежегодно от всички граждани” и школото се издържа от „доброволните пожертвования на гражданите и други любители на науката” [34, с. 63]. А „училището е отворено и за богати и за сиромаси, и за градски и за селски деца, и сякой, кой желае да учи, с драго сърце се приема...” [34, с. 54].

Учебната част се ръководи от главния учител, като на негово подчинение са всички останали учители. Така е и в Софийското училище, което се разбира и от „Извлечение из Уставът на Софийското българско училище”, публикувано за пръв път в „Цариградски вестник” на 11 януари 1858 г. с означение в края: „София, 1857, Декември 19. Гл. Уч. С. Филаретов” [34, с. 54].

Уставът на Софийското училище, написан от С. Филаретов дава представа за организационната структура и реда на училището. В него обаче учебната програма не е отразена. Известна представа за нея дават запазените в архива на Филаретов „Бележки от 1859”, както и други източници [34, с. 55].

Според „Главните правила” в Софийското училище курсът на обучение трае 8 години – 4 години във взаимното училище и 4 в класното [34, с. 57].

„В първите три години да може да научи ученика свободно да прочита и красно да пише, тоест да излезе из взаимното училище и да е приготвен за по-горното училище” – пише за курса на начално ограмотяване Сава Филаретов, в направена от него програма за училището в село Градец Котленско, което също важи и за неговите ученици в София [12, с. 78].

В класния курс в Софийското общонародно българско училище в четвъртата година „учели гръцката граматика, кратка свещена история, катехизис, чистопописание и гръцки прочит; петата – българска граматика, практическа аритметика, физическа и политическа география, прост превод от славянски и гръцки на български; шестата – славянска граматика, гръцка граматика, практическа аритметика, пространна свещена история, катехизис и пространна политическа география; седмата – славянска граматика, гръцки превод, теоретическа аритметика I част, политическа и математическа география, етика, руски прочит; осмата – славянска граматика, гръцки превод, теоретическа аритметика II част, геометрия, алгебра, история, логика, черковна музика, търговско ръководство и руска граматика. Към посоченото трябва да се прибавят френски и турски език” [34, с. 56].

Наред с хуманитарното знание учениците в Софийското общонародно българско училище изучават и църковно служебни книги.

Софийският учител осигурява на учениците си да учат още по „евангелие, служебник, триод, апостол, минеи, средновековен псалтир и т.н., както и съчиненията на изтъкнатите руски духовници Филарет Московский и Инокентий” [34, с. 56].

От дописка от вестник „България”, издаван от Драган Цанков в Цариград става ясно, че в училището не се преподават например „физика, химия, антропология и други положителни науки” [6].

За реда и атмосферата в във Филаретовото училище се добива представа още от разказите на различни ученици и от възрожденския печат. Например „Цариградски вестник” от 18 март 1859 г. публикува дописка, написана от ученика Върбан Михов: „Заминах да повидя и училището... Сичко там показва ред и изправност. Най-мило ми беше да съгледам между гражданските деца и повише от 150 селянчета...” и в следващите редове описва стаята на главния учител и споменава някои от строго съблюдаваните там „Правила за благочиние” [34, с. 63].

Тодор Икономов пристига в София през месец август 1858 година, за да учи при Сава Филаретов [34, с. 75].

Ето какво разказва той за учението и учителя си в Софийското общонародно българско училище: „Филаретов беше добър учител и много действуваше на ума на учениците – не толкоз с уроците си, колкото с разговорите си. Много пъти той заменяваше часовете за уроци с часове за разговор със старшия наш клас, за което ни повикваше в къщата си. Той правеше това, защото вече често го усилваше гръдната болест и не му допушаше да се яви в училището. Тогава той употребяваше по-много разговор и извикваше нашите мнения и разсъждения по делата на възпитанието, на нравствените ни длъжности, на длъжностите ни към народа ни и обществото, на черковния въпрос, който беше тогаз в голям разгар. Той поддържаше тогава умереност в съжденията за тоя важен въпрос и ни съветваше, като момци вече, да се произнасяме за тоя въпрос и да действваме по него всякоги след зряло обсъждане на делото” [15, с. 517].

Още тогава учителят Филаретов запалва у младежа искрата любов към журналистиката. Първите си опити като публицист ученикът прави под неговото ръководство. Дватамата имат отношение към въпросите на борбата на българския народ за църковна независимост. Под ръководството на своя учител Филаретов, младият и любознателен ученик Тодор Икономов следи актуалната периодика и печат.

Известно е, че в края на 1856 г. Драган Цанков е инициатор за създаването и пръв председател на „Община на българската книжнина”, която се смята за предшественик на образуваното през 1869 г. в Браила Българско книжовно дружество. На 1 януари 1858 г. това

дружество започва да издава списание „Български книжици”, изиграло огромна роля за културното издигане на народа и за формиране на българската интелигенция. След като в редакционната политика на списанието надделяват идеите на по-консервативните кръгове, Драган Цанков се оттегля и създава вестник „България” (1859 – 1863 г.), чрез който проповядва своите идеи за разрешаване на българския църковен въпрос по пътя на униатството [21; с. 66 – 70]. Вестникът, като орган на Унията на българите с католическата църква не е достатъчно популярен и в София има само четири абонати и за учениците е строго забранен. Но своите първи журналистически изяви Тодор Икономов прави в „Цанковия вестник” – „България” (1859 – 1863 г.), в противоречие с разбиранията и против съветите на учителя си Сава Филаретов [34, с. 75].

Една от причините той да напусне Софийското училище и града през 1860 година, е, че учителят не одобрява неговите остри дописки. Сава Филаретов не винаги одобрява писанията на Тодор Икономов – „Филаретов не беше доволен от тия мои дописки и ме съветваше да му ги показвам, преди да ги изпращам да се печатат” – пише неговият ученик [15, с. 518].

Но поради заболяването на Филаретов, Икономов учи при него за твърде кратък период. Ето какво споделя той още във връзка с това: „усилването на немощта у Филаретова, да не може да дохожда на уроци в училището, тези две обстоятелства ме накараха на другата година, през 1859/60 г., да напусна София и да търся друго училище” [15, с. 518].

„От Шумен Доброплодни беше преминал в Сливен и там изведнъж направи от сливенското класно училище цяла гимназия, в която се прибраха момчета от Шумен, Разград, Ямбол и от други места” – така започва разказа си Т. Икономов за своя следващ период на учение [15, с. 518]. От тези думи става ясно, че след Филаретов негов учител става Сава Доброплодни. Известно е, той оставя трайна следа в културната история на България като един от най-изтъкнатите възрожденски учители, плодовит книжовник, читалищен и театрален деец, борец за духовна свобода, активен общественик [9, с. 9; 10, с. 276].

В Шумен Сава Доброплодни издига училищата където работи – в Шумен и Сливен на завидна за времето си висота, особено след като добре усвоява прочутата взаимоучителната система [24, с. 170]. След като я специализира в Австрия, славата му на добър учител с широка култура и много познания бързо се разнася из цялата страна и всеки град го иска за свой учител. През 1859 г. Сава Доброплодни се завръща в родния си град Сливен. Там той системно и настойчиво осъществява редица културно-просветни и общополезни начинания. Реорганизира училищата и създава едно централно училище – Сливенско-Клуцохорска полугимназия. През същата година отваря едно от първите по българските земи неделно училище за възрастни. Изнася всяка неделя след църква подходящи лекции на морално-етични теми. Още през 1859 г. реорганизира и училищната библиотека. Постоянно се стреми да обогати наличния библиотечен фонд. За пръв път през 1860 г. т.нар. Гимназиална библиотека става обществено достъпна и отваря вратите си за гражданството. По негово предложение на 19 декември 1860 г. в Сливен се открива и читалище. В училището той преподава до края на учебната 1862 година.

В Сливен Доброплодни успява да увеличи учениците, да обедини училищата и да ги подчини на една обща система на обучение [9, с. 17].

По-нататъшния разказ на мемоариста Икономов прави впечатление, че той не е съвсем доволен от условията и преподаването в Сливенското училище, макар, че Доброплодни е един от най-даровитите учители по българските земи. Известно е, че той добива славата си най-вече в Шумен като известен възрожденски деец, книжовник и педагог. По негов почин през 1856 година в Шумен се открива първото в България класно девическо училище, в същата година става инициатор и на първото българско театрално представление. На 15 август 1856 г. осъществява представянето на първата драматургична творба в България – побългарената комедия (по гръцкия писател Милтиадис „Михаил“ Хурмузис) „Михал Мишкоед”, с която поставя началото на българския театър [10, с. 276].

Като научава, че директорът на Шуменската полугимназия Сава Доброплодни „бил много учен” Сливенската община се обръща към него с молба да стане учител в родния си град. Той приема поканата, при условие, че ще бъде директор на всички училища и ученици и от 18

февруари 1859 г. според сключения договор с общината започва редовна работа като учител [8, с. 41].

Най-напред той внася стройна организационна система в учебното дело и достига значителен успех, в сравнение с предходните десет години. В родния си град той също оправдава името си, дадено някога от учителя му Евтивулис – Доброплодни. Сливенските ученици, завършили взаимните училища в града, Клуцохор или Ново село продължават обучението си преминавайки в един преподавателен клас и след това през класовете на класното училище. То добива популярност като Сливенско-Клуцохорска полугимназия или Сливенско-Асенска полугимназия. От 1860 година тя става Главно централно училище с 4 класа [5]. В него постъпва за да продължи образованието си и Тодор Икономов. Обучението там се извършва на принципа на постепенното разширение и задълбочаване на познанията. То все повече се насочва към практическите дейности и светския живот. Благодарение на „Цариградски вестник“, известна е точната програма на четвъртия, последен клас: старобългарски – 2 часа, новобългарски – 2 часа, френски език – 4 часа, турски език – 4 часа, гръцки език – 3 часа, математика – 3 ч., ихнография (чертание) – 1 ч., всеобща история – 2 ч., черковно пеене – 2 ч. и така узнаваме, че седмичната заетост на учениците в полугимназията е 28 часа, т.е. 4 – 5 часа дневно. Наред с редовното обучение Доброплодни развива и допълнителни извънучилищни форми. В неделен ден, след църковна служба, говори на учениците за благонравие, т.е. за нормите на поведение [8, с. 43].

Ето още какво споделя ученикът Т. Икономов за своя учител и за знанията, които получава в новото училище: „Останах в Сливен около Доброплодни, но скоро видях, че при всичките му риторички, физички, геометрични и математически географични програми на гимназията у него няма в главата му освен имената на тези науки. Той и от българската граматика едвам имаше хабер. Всичкото изкуство състоеше в задобрението на учениците, в позаимствани поучения и в слова, които черпеше от гръцките книги като ученик в Куручешме” [15, с. 518].

Тези доста критични думи на младежа, може да се допусне, че са изказани не толкова от истинското му отношение към изброените науки, а по-скоро от недоволството, че с учителя Доброплодни не споделят еднакви идеи относно църковно-националните борби. Известно е, че педагогът е противник на униятското движение, на което пък симпатизира неговия възпитаник.

Сливенското класно училище е сред средищата и „за подготовка на учители – всеки следвал подобно училище е могъл да стане учител” [27, с. 89]. В тази непълна гимназия, през 1861 година е имало 170 ученика, като сред тях има и ученици от други народности [33].

В Сливен Икономов скоро установява, че възможностите на учителите не отговарят на очакванията му. Един случай съвсем го убеждава в това. Денят на славянската писменост се празнува от Доброплодни много тържествено. По този повод той подготвя слово за гимназията в Сливен, а ангажира помощника си със словото за класното училище в Клуцохор. Един ден преди празника помощникът обявява, че нищо не може да съчини. Предложението на Икономов да напише и изнесе словото е прието с радост. Вечерта срещу празника словото е прочетено на общата трапеза и одобрено единодушно [35, с. 21].

Подробният разказ на Икономов за тази случка по Великден, 1860 г., съвпадащ и с празника на светите братя Кирил и Методий, е много емоционално оцветена и изразява неговото доволство. Ето какво добавя още той: „Туй затруднение аз им разреших, като казах, че ще приготвя от себе си слово и ще го кажа сам като от страна на директора... Прочетох го, одобри се единодушно. В София аз бях прочел на руски цялата Денкоглуvsка библиотека и още помнех всичко, що прочетох за светителите. Произведох в словото си по-важното и по-значителното от живота на светиите и словото ми мина пред мало и голямо на събора в училището и свърши работа” [15, с. 519].

От този разказ става ясно още, че софийският период в училището на Денкоглу, при учителя Сава Филаретов, за Икономов действително е доста ползотворен, съдейки по споделяния факт, че се е запознал и обогатил с толкова много произведения, на руски език.

Друг извод би могъл да се направи от демонстрираното самочувствие на автора от знанията си и от творческото удовлетворение.

Написаното от Икономов е в стила на позакъснялото българско Просвещение, в което си проправя път девизът на европейското. Това най-добре е отразено например в автобиографичния жанр, където се внася свидетелство за процесите в отношението към личността, за утвърждаването на ценността на човека като висша нравствена същност. „Да имаш смелост да използваш собствения си талант... е девизът на Просвещението според Е. Кант. Да имаш смелостта да прецениш събитията и да намериш мястото си в тях” [31, с. 19].

В град Сливен приключва ученическият период на младия Тодор Икономов. Очевидно, неудовлетворен от нивото на преподаваните науки в това селище, той го напуска. С цел да търси ново място, където да продължи учението си той предприема търговски обиколки из страната. Вероятно у Тодор Икономов в този период е зряла и идеята, че той вече има готовност и за самостоятелно учителско поприще.

References:

1. **Andreeva, M. (sust.) i kol., 2016:** Vuzrozhdenskiyat Shumen. Izdanie, posveteno na 165 g. ot rozhdenieto na apostola P. Volov i 140 g. ot Aprilskoto vustanie., 2016, V.T., Faber.
2. **Bluskov, I., 1894:** Gorchivi vuzpomaniya za poslednite dni ot zhivota na Todor Ikonov., V: Bulgarska sbirka, 1894, g.I, kn. 8, s. 632-639 i kn. 9.
3. **Bluskov, I., 1985:** Povestvovaniya za vuzrozhdenskoto vreme: Izbrani tvorbi / Iliya R. Bluskov., Sustav., red. i bel. Ivan Radev, Predgovor Toncho Zhechev, 1985, S., BZNS.
4. **Bluskov, R., 1979:** Zhivotoopisanieto mi, koeto zahvanah da pisha u Bolgrad, Besarabsko, na 1868 god., V: Avtobiografii., Sustavil Nikolay Zhechev, S., 1979.
5. **Bulgaria, 1860:** V-k „Bulgaria”, g. II, br. 72, 3. VIII.1860.
6. **Bulgaria, 1860:** V-k „Bulgaria”, g. II, br. 76, 31/12 avgust 1860.
7. **Chakurov, N. i kol., 1975:** Istoriya na obrazovanieto i pedagogicheskata misul v Bulgaria., T.I, 1975, S., Narodna prosveta.
8. **Dechev, V., 1986:** Uchitelstvaneto i obshtestvenata deynost na Sava Dobroplodni v Sliven., V: Sbornik „Sava Dobroplodni” – Dokladi i nauchni suobshteniya, izneseni na sesiyata po sluchay 165 godini ot rozhdenieto mu, provedena na 4 dekemvri 1985 g. pod red. na Nikolay Dimkov, Sh., 1986.
9. **Dimkov, N., 1986:** Sava Iliev Dobroplodni. Cherti ot zhivota i deloto mu., V: Sbornik „Sava Dobroplodni” – Dokladi i nauchni suobshteniya , izneseni na sesiyata po sluchay 165 godini ot rozhdenieto mu, provedena na 4 dekemvri 1985 g. pod red. na Nikolay Dimkov, Sh., 1986.
10. **Dimkov, N., 2006:** Sava Dobroplodni., V: 150 godini chitalishte „Dobri Voynikov” – Shumen (1856 – 2006), Yubileen sbornik, V.T., 2006, Faber.
11. **Dorosiev, L., 1925:** Materiali za izuchavane na uchebnoto delo v Blgaria., V: Kn. I, Nashite klasni sredni i spetsialni uchilishta predi Osvobozhdenieto, S., 1925.
12. **Genchev, N., 1991:** Bulgarska vuzrozhdenska inteligentsiya., 1991, S., Sv. Kliment Ohridski.
13. **Ikonomov, T., 1896:** Memoari., T. IV, 1896, Sh., Konstantin Ikonomov.
14. **Ikonomov, T., 1969:** Putni vpechatleniya., V: Vuzrozhdenski putepisi., Podbor i redaktsiya Sv. Gyurova, Biblioteka „Bulgarska vuzrozhdenska knizhnina”, S., 1969, Bulgarski pisatel.
15. **Ikonomov, T., 1973:** Memoari., Podbor i redaktsiya Toncho Zhechev, Biblioteka „Bulgarski memoari”, 1973, S., Balgarski pisatel.
16. **Ikonomov, T., 1983:** Filosofski i sotsiologicheski suchineniya., Sustavitel prof. Mihail Buchvarov, 1983, S., Nauka i izkustvo.
17. **Ikonomov T., 1986:** Memoari., V: Iskra, g. IV, kn. 1, 2, 3, 4-5, 6, 1986.
18. **Karapetrov, P., 1894:** Kratka istoriya na bulgarskata cherkova., 1894, S., Knigopechatnitsa „Prosveshthenie”.
19. **Kolev, Y., Atanasova, V., Vitanova, N., 2005:** Istoriya na pedagogikata i balgarskoto obrazovanie., 2005, Sh., Episkop Konstantin Preslavski.

20. **Konstantinov, D., 1948:** Zheravna v minaloto i do dneshno vreme. Istoriko-bitov pregled., 1948, Zh., Chitalishte „Edinstvo”.
21. **Kovacheva, M., 1982:** Dragan Tsankov. Obshtestvenik, politik, diplomat do 1878., 1982, S., Nauka i izkustvo.
22. **Lechev, D., 2003:** Purviyat uchitelski subor v Shumen (1873 g.) – zakonomerno yavlenie., V: Sbornik s dokladi ot natsionalna konferentsiya „Purviyat uchitelski subor v Shumen (1873 g.) i novobulgarskoto obrazovanie i suvremennost. Izdanie na MON, Natsionalen institut po obrazovanie, ShU „Episkop Konstantin Preslavski”, Regionalen istoricheski muzey – Shumen, S., 2003.
23. **Lechev, D., 2004:** Shumlyan grad velikiy pod Balkana., 2004, V., Slavena.
24. **Muhova, S., 2017:** Bel-Lankasturskata sistema ot Madras do Koprivshitsa i rolyata i za izgrazhdaneto na novobulgarskoto uchilishte., 2017, S., Efekt advartayzing EOOD.
25. **Nikolova, V., M. Kumanov, 1983:** Kratuk istoricheski spravochnik „Bulgaria” – 3., 1983, S., DI Narodna prosveta.
26. **Nyagulova, A., 2007:** Rodovata pamet na Zheravna. Kraevedski belezhki., 2007, Zh., Chitalishte „Edinstvo” – Zheravna.
27. **Obreshkov, O., 2009:** Bulgarskiyat uchitel prez Vuzrazhdaneto., 2009, S., UI Sv. Kliment Ohridski.
28. **Pavlev, Zh., 1963:** Purvata uchitelka v Shumen., V: Shumenski glas, br. 795, 17 oktombri 1936.
29. **Radev, I., 2009:** Nikola Ikonov i duhovno-prosvetniyat zhivot v Razgrad prez XIX vek., 2009, V.T., Faber.
30. **Radev, S., 1910:** Stroitelite na suvremenna Bulgaria., T.I, 1910, S.
31. **Radkova, R., 1995:** Inteligentsiyata i npravstvenostta prez Vuzrazhdaneto (XVIII – purvata polovina na XIX vek)., 1995, S., AI Marin Drinov.
32. **Todorov, I., 1921:** Todor Ikonov i deynostta mu v sluzhene na bulgarskiya narod., 1921, S., Knigoizdatelstvo „Al. Paskalev”.
33. **Tsarigradski vestnik, 1861:** V-k „Tsarigradski vestnik”, XI, 15, 8.IV.1861.
34. **Undzhieva, Ts., 1990:** Sava Filaretov., Poreditsa „Uchiteli-buditeli”, 1990, S., Narodna prosveta.
35. **Zhechev, T., 1975:** Todor Ikonov (Ocherk iz istoriyata na bulgarskata obshtestvena misul)., 1975, S., Izdatelstvo na Otechestveniya front.